

LOZAN KONFERANSI BAŞLARKEN BASIN İLE KURULAN DİYALOG

Yrd. Doç. Dr. Ü. Gülsüm Polat*

Özet

Kamuoyunun aydınlatılmasında en büyük role sahip olan basın, Lozan Konferansı gibi Türk toplumu için önemli bir olayın işlenmesinde de mühim bir görev üstlenmiştir. Bu önemli süreç başlarken yerli ve yabancı basınla doğru iletişim kurulmaya ve Türk tarafının haklı gerekçeleri aktarılmaya çalışılmıştır. Bunun için mümkün olan tüm doğru kanallar kullanılmış buna karşın Misak-ı Milli düsturunu engelleyeceği düşünülen basın-yayın kuruluşlarıyla olan bağlantı sona erdirilmiştir. Bu bağlamda Ajans Reuters ve Ajans Havas'ın ödenekleri kesilmiştir. Lozan Konferansı başlarken İsmet İnönü ve ekibinin basın ile kurduğu etkileyici diyalog Batı kamuoyunda Türk tarafına karşı ön yargıyı ortadan kaldırmamışsa da kayıtsız şartsız bir teslimiyetin yaşanmayacağına işaretini de vermiştir. Bu bağlamda basın ile kurulan doğru bağlantı konferansın Türk tarafı açısından olumlu sonuçlanmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Basın, Lozan Konferansı, İsmet İnönü, Ajans Havas, Ajans Reuters

Abstract

The Dialogue Established With The Press at the Outset of the Lausanne Conference

The press, which plays a vital role in enlightening the public, took on a major task in treating the Lausanne Conference that was a crucial event for the Turkish society. At the beginning of this process, the Turkish side endeavored to establish a proper communication with both foreign and local press in order to disseminate its just causes. To this end, all possible channels were used; however, connections with some press organizations were cut off due to concerns that they would negatively impact the maxim of Misak-ı Milli (National Oath). Accordingly allowances for Reuters Agency and Havas Agency were cut off. The impressive dialogue that İsmet

* Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, KÜTAHYA.
gulsumpolat26@gmail.com

İnönü and his team established with the press at the outset of the Lausanne Conference could not eliminate the prejudice of the West against the Turkish side; yet, it indicated that an unconditioned surrender was out of question. In this regard the proper connection established with the press helped the conference to produce positive results for the Turkish side.

Key words: *Press, Lausanne Conference, İsmet İnönü, Havas Agency, Reuters Agency*

Giriş:

Lozan Konferansı Osmanlı Devleti'nin fiili varlığını sona erdiren hükümleri ile Türkiye Cumhuriyetinin hukuki temellerini oluşturan ve uluslararası hukukta geçerliliğini halen devam ettiren bir antlaşmadır. 22 Kasım 1922'de başlayan Lozan Barış görüşmeleri 4 Şubat 1923'e kadar 77 gün sürmüş ancak taraflar arasında uzlaşma olmaması nedeniyle kesintiye uğramıştır. Konferans 23 Nisan 1923'de tekrar toplanmış 24 Temmuz 1923'de imzalanan antlaşma ile sona ermiştir.

Toplumların bilgilendirilmesinde yönlendirilmesinde büyük işlevi olan basın-yayın faaliyetleri özellikle Lozan Konferansı sırasında önemli işlev yüklenmişti. Gerek konferans öncesinde gerekse konferans süresince Türk ve yabancı basının ilgisi oldukça yüksek olmuştu. Türk delegeleri konferans için belirlenen Lozan'a gitmek üzere daha yola çıkmadan evvel Türk ve yabancı basın organları ile sürekli iletişim halinde olmuşlar ve Batı kamuoyunu Türk iddialarının haklılığına inandırmak ve sempatisini kazanmak için dikkatli davranmışlardı. Basının tavrının, özellikle savaştan bıkkın vaziyette olan Batı kamuoyunda¹ Türklerin haklı istekleri konusunda etkili olacağı biliniyordu. Türk basını da özellikle Refet Paşa'nın İstanbul'a girmesinden sonra "*Yakın Şark meselelerini*" çözüme kavuşturacak bir konferansın toplanmasına ilişkin her türlü gelişmeyi sütunlarına taşıdı. Bu yönde bir yayın akışı Yunanlıların geri çekiliş sürecinde görülmekle birlikte beklentinin Bursa'nın kurtarılmasından sonra arttığı anlaşılmaktadır². Bu günlerde yabancı basının hem İstanbul hem de Anadolu basını tarafından dikkatle tarandığını Türk gazetelerinde sıkça görülen haberlerden anlamak mümkündür. Mesela The Times'da Büyük Taarruz başarısının Türklere duyulan sempatiyi arttırdığına dair bir haberin Hakimiyet-i Milliye'de yer aldığı görülmektedir³.

¹ Türk ve Batı kamuoyunda Milli Mücadele sürecinin nasıl işlendiği hakkında bkz: İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara 1989.

² "Pek Yakında bir konferans Akdi", *Vakit*, 18 Eylül 1338 (1922).

³ "'Times' Türkleri Takdir edelim diyor.", *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i evvel 1338 (23 Ekim 1922).

Konferansın toplanmasından evvel Türk basınında sıklıkla sorgulanan konuların başında konferansın nerede ve ne zaman toplanacağı meselesi gelmekteydi. Konferansın yerinin ilk önce Venedik olarak tespit edildiği⁴ ve konferansın Eylül ayı ortalarında burada toplanmasının beklendiğini⁵ de yine Türk basınına yansıyan bir haberden görmek mümkündür. Anadolu basını bu haberlerini genel itibarıyla İstanbul kaynaklı olarak manşetlerine taşıdığı görülmektedir⁶. Anadolu basınına etkili ismi Hakimiyyet-i Milliye'nin Ağustos ve Eylül aylarında İstanbul basını kadar Şark konferansı haberleri ile meşgul olmadığı daha çok kazanılan zafere dair haberlere yer ayrıldığı gözlemlenmektedir.

Sayısal olarak bakıldığında Lozan Konferansı'nın toplanmasından sonra Türk basın organlarına yansıyan haberlerin çoğunluğunu Londra ve Paris kaynaklı haberler ve resmi görevlilerin beyanatlarının oluşturduğu görülmektedir. Karşı tarafın bilgi akışına bakıldığında Lozan Konferansı sırasında Türk heyetinin diplomatik açıdan en çetin mücadeleyi verdiği İngiliz tarafının basın yayın organlarının konferansa dair haberlerinin çoğunluğunun Lozan'dan Paris'ten ve İstanbul'daki muhabirlerden alınan bilgiler olduğu anlaşılmaktadır.

Şark meselelerinin çözümlenmesi için toplanacak konferansa gönderilecek heyetin başmurahtlığına Hariciye Vekili İsmet Paşa'nın getirilmesiyle Türk tarafının kadrosu şekillenmeye başlarken kısa zaman sonra İngiltere kabinesinde de ciddi bir değişim gerçekleşti ve Türk karşıtı başbakanı Lloyd George Çanakkale Krizi'nde izlediği yanlış siyaset sonucu koltuğunu seçimlerde Bonar Law'a kaptırdı. İngiltere'de seçimleri Bonar Law'ın kazanmasından sonra verilen ılımlı mesajlar arasında 28 Ekim 1922 tarihli konuşmada “konferansa adilâne hislerle gitmek lüzumundan” ve “İngiltere'nin büyük bir Müslüman devleti olduğundan ve bir suret-i hal bulunacağından” söz edilmesi ve Boğazlar için Cebel-i Tarık örneğinin uygun olmayacağını belirmesi⁷ Türk basını tarafından coşkuyla karşılanıyordu⁸. Ayrıca İngiliz başbakanının “Türkiye ile akd edilecek muahede neticesinde İngiliz kıtaatı İngiltere'ye avdet edebilecektir” sözleri

⁴ “Şark Konferansı Yakında Venedik Şehrinde İn'ikad Ediyor...” *Vakit*, 24 Ağustos 1338 (1922).

⁵ “Venedik Konferansının Tarihini Tayin İçün Müzakerat. Konferansın eylül evasıtına doğru ictima'ı muhtemeldir.”, *Vakit*, 25 Ağustos 1338 (1922).

⁶ “Sulh Konferansı”, *Hakimiyyet-i Milliye*, 24 Teşrin-i evvel 1922; Gazetede bu tarihten itibaren “Sulh Konferansı” başlıklı bir köşenin oluşturulduğunu görmekteyiz.

⁷ “Bonar Law'ın mühim birkaç cümlesi. Boğazlarda bir Cebel-i tarık düşüncesi abestir”, *Hakimiyyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i sani 1922.

⁸ “Son Dakika. Bonar Law Şark-ı Karib Hakkında Beyanatu...”, *Akşam*, 28 Teşrin-i evvel 1338 (28 Ekim 1922).

28 Ekim günkü gazetenin en üst manşetine taşınıyordu⁹. Anadolu basınının etkili ismi Hakimiyet-i Milliye gerçekleştirilecek konferansa müttefik devletlerin “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin*” tam yetkili olmasını vurgulayarak davet edildiğini manşetlerine taşımıştı¹⁰. Lloyd George’un koltuğunu Bonar Law’a bırakması Yunan taarruzunun destekçisi Başbakan’ın idareyi bırakması anlamına geliyordu. Bu durum gazeteye şu şekilde yansıtılmıştı; “*Lloyd George büyük bir buhran karşısında mevkiini Bonar Law’a terk etti ve bununla cihan, hiç bir milletin serseriyane siyasete alet olmayacağını anlamış oldu*”¹¹.

Diğer taraftan konferansın başlamasından evvel İstanbul Hükümeti’nin Lozan Konferansına temsilci göndermeyeceğini açıklaması¹² aslında pratiğin meşrulaşmasından başka bir şey değildi. Zira Ankara Hükümeti’nin 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı bir kararla saltanat kaldırılmıştı. Konferansın Türk milletinin mukadderatı için büyük bir anlam ifade ettiğini basının yaklaşımından gözlemlemek mümkündür. Öyle ki daha İsmet Paşa İstanbul’a gelmeden evvel Avrupa’ya hangi yolu kullanarak gideceği meselesi bile basında kendisine yer bulabiliyordu. Önceleri İzmir üzerinden Avrupa’ya geçeceği üzerinde durulan İsmet Paşa ve murahhasların daha sonra İstanbul’a gelip buradan trenle Avrupa’ya geçmelerine karar verilmişti. Lozan’a gidecek Türk heyeti başmurahtası olan İsmet Paşa Ankara’dan İstanbul’a ulaşır ulaşmaz gazetecilere beyanatta bulunmuş ve konferansta izlenecek siyaset ve pazarlık edilip edilemeyecek meseleler hakkında sorulan sorulara Türk heyetinin gayesinin açık ve üzerinde taviz verilmeyecek konunun “*Misak- Milli*” olduğunu vurgulamıştı¹³. Aynı vurgu Rıza Nur Bey tarafından da yapılmıştı¹⁴. Bu vurgu konferans öncesi ve konferans süresince basın mensuplarının benzer sorularına sıkça verilen bir cevaptı¹⁵. Basının Lozan Konferansı ekibi ile sık sık temas kurması çeşitli vesilelerle gerçekleşmişti. İsmet Paşa ve beraberindeki heyet İstanbul’dan

⁹ *Akşam*, 28 Teşrin-i evvel 1338 (28 Ekim 1922).

¹⁰ “Müttefik Devletler Akd edilecek Konferansa ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin bila tehir... *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1922.

¹¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 22 Teşrin-i evvel 1922.

¹² “Bab-ı ali bir beyanname neşrine karar verdi: Konferansta İstanbul namına murahhas bulunmayacaktır”, *Akşam*, 2 Teşrin-i sani 1338 (2 Kasım 1922), s.2, “Porte giving way to Angora, Ismet Pasha’s Boasts”, *The Times*, 2 Kasım 1922.

¹³ İsmet Paşa Sapanca’da kendilerine refakat eden muhabirimizi kabul buyurarak sulh konferansında ta’kib edilecek hatt-ı hareket...eden atideki mühim beyanatta bulunmuşlardır”, *Akşam*, 7 Teşrin-i sani 1338 (7 Kasım1922).

¹⁴ “Müdafaa edeceğimiz nakabil-i tağyir [değiştirilemez] esas Misak-ı Millidir”, *Akşam*, 7 Teşrin-i sani 1338 (7 Kasım1922).

¹⁵ “Konferansta Müdafaa Edeceğimiz Prensipler, İsmet Paşa’nın bir İtalyan Gazetecisine Beyanatı”, *Akşam*, 8 Teşrin-i sani 1338. (8 Kasım1922).

ayrılmadan evvel bir yemek tertip edilerek konferansta önem verilecek konular üzerinde durulmuş ve basına açıklama yapılmıştı. Fatih Belediyesi tarafından verilen “ziyafette” İsmet Paşa yaptığı açıklamada yeniden “*misak-ı milli*” vurgusu yapmıştı¹⁶.

“*Misak-ı Milli*” vurgusu aslında konferansın ana sorunsalı olacak meselelerin önceden taviz verilemez yönünü ortaya koyma çabası gibidir. Bu kararlılık mesajlarıyla İsmet Paşa ve beraberindeki heyet 8 Kasım’da İstanbul’dan Lozan’a hareket etmişti. İngiliz muhabirin gazetesine yazdığına bakılırsa delegenin konferansa katılmak üzere yola çıkmış olması bir rahatlamaya neden olmuşsa da şehirde gerginlik ortadan kalkmamıştı¹⁷. Türk heyeti 11 Kasım’da İsviçre’nin Lozan kentinde toplanacağı bildirilen toplantıya katılmak üzere ülkeden ayrılmasına rağmen konferansın takviminde değişiklik yapılmıştı. Öyle ki, toplantı 20 Kasım’a alınmış ancak durum Türk heyetine bildirilmemişti. Ertelemenin en belirgin sebebi İngiltere’deki seçimlerdi¹⁸. Oysaki konferansın 13 Kasım’da toplanacağı Türk basınında dahi kesin olarak duyurulmuştu¹⁹. Ancak Türk heyeti 12 Kasım’da Lozan’a ulaştığında, şehri delegelerin gelmemiş olması nedeniyle boş bulmuş, “*can sıkıcı*” bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Bu “*can sıkıcı*” durum İsmet Paşa’nın yabancı basın yayın organlarıyla olan toplantılarına erken başlamasına neden olmuştu. İsmet Paşa anılarında konferansın ertelenmesine dair açıklamasında, İstanbul’da General Harrington ile görüşmesi sırasında da kendisine söylenmediğini belirterek, “*Bu durumdan çok sıkıldım. Gazetecileri topladım. Evvela bu boşluktan, kimsenin bulunmamasından şikâyet ettim. Bizi ayın 13 için buraya çağırdılar. Geldik, yoktular. Eee niçin yoksunuz.*”²⁰ ifadeleriyle ilk şikâyetini basına bildirmişti.

Öyle anlaşılıyor ki Türk delegasyonunu getiren Doğu Ekspresi Lozan kentine ulaşmadan az önce konferansın tehir edildiğini İsmet Paşa’ya yine bir gazeteci haber vermişti. Fransız Le Matin Gazetesi muhabiri durumu İsmet Paşa’ya bildirince sert tepki göstermiş ve “*Konferansın ertelendiğini mi söylüyorsunuz? Hükümetlerinizin yüklendikleri sorumluluk ağırdır. Bütün bir milleti ve bütün bir orduyu belirsiz bir mütareke halinde tutmak kolay değildir.*” sözleriyle tehditkâr bir sitemde bulunmuştu²¹. Heyette olan bir diğer Türk diplomatı olan Ali Naci Karacan konferansa dair gecikmeyi İsmet

¹⁶ “İsmet Paşa: “Konferansta en mahak haklarımızı isteyeceğiz..”” *Akşam*, s.2, 9 Teşrin-i sani 1338, (9 Kasım 1922).

¹⁷ “Doubtful Preparation for Peace”, *The Manchester Guardian*, 13 Kasım 1922.

¹⁸ “Şark Konferansının Tehiri”, *Vakit*, 24 Teşrin-i evvel 1338 (24 Ekim 1922).

¹⁹ “Şark Konferansının 13 Teşrin-i sanide İn’ikadı Suret-i Kat’iyyede Tekerrür etmiştir.”, *Vakit*, 25 Teşrin-i evvel 1338 (25 Ekim 1922).

²⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 48.

²¹ Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları (1922-1923) I*, TTK Yay., Ankara 1990, s.103.

Paşa'ya Lozan'da heyeti karşılamaya gelen Fransız konsolosunun haber verdiğini bildirmektedir. Sonuç itibariyle haberi duyduktan sonra İsmet Paşa durumdan duyduğu rahatsızlığı müttefiklere bir nota vererek bildirmiş ardından da gazetecileri çağırarak durumu açıklamıştı. İsmet Paşa'nın müttefiklere verdiği nota oldukça sert bir üslupla kaleme alınmış ve beklenecek zaman olmadığı ihtarı ile birlikte muhatap yeni Türk devletinin Avrupalı devletler karşısında kolay sindirilemeyecek bir dik duruş içerisinde olduğu ortaya konmuştu. Bu sert üslup özellikle İngilizler tarafından hoş karşılanmamıştı. Ancak uzlaşma çizgisine daha yakın olan Fransız Hükümeti'nin yayın organı Le Temps yeni Türkiye'nin Fransız çıkarlarına aykırı olmadığını açıklayarak hem konferans öncesi Fransız görüşünün hem de İngilizlerle aralarındaki anlaşmazlığı da beyan etmişti²². Konferansın ertelenmesi konusunda İsmet Paşa'nın kızgınlığını basın mensupları ile paylaşması Lozan Konferansı süresince Türk delegelerin yabancı basın ile kurdukları bağlantı ve basın üzerinde etki kurma konusundaki girişim açısından bakıldığında önem taşımaktadır. Gazeteciler üzerinde önemli bir intiba bırakan demecinde İsmet Paşa, Türk hükümetinin vaktinden evvel Lozan'a gelmesinden de barış taraftarı duruşunun anlaşılabilirliğini söylemişti. Ayrıca cihad ilan eden Halifenin Türk milli mücadelesine de engel olmaya çalıştığını yeni yönetim sisteminde halifenin hiçbir siyasi yetkinliğinin olmadığını ve müstakil olduğunu belirtmişti. Konuşması bittikten sonra bir İngiliz gazetecinin "Babıali konferansa iştirak edecek mi?" sorusunu "Babıali yoktur" diye yanıtlamıştı. Bu ilk demecin yarattığı etkiyi bir İngiliz gazeteci şu şekilde anlatmaktadır: "Bu demeç açıkça gösteriyor ki konferans öncesinde durumun bütün karışıklığına rağmen Avrupa kamuoyu karşısında en haklı duran İsmet Paşa idi. İsmet Paşa ayın tam 13'ünde Lozan'da bulunmakla karşı tarafı oldukça müşkül bir duruma sokmuştu. Bu demeç yalnızca muhabirler üzerinde değil aynı zamanda Avrupa fikirleri üzerinde de büyük etki yarattı. Türk delegesini ilk defa dinlemeye gelen yabancı muhabirler, salona hafif bir dudak bükmesiyle girmişlerdi. Şimdiye kadar toplanan konferanslarda birçok devletlere mensup barış delegelerini yüzlerce defa dinlemiş olan bu muhabirler, İsmet Paşa'dan da siyasi ve milli meselelere dair karanlık ve samimiyet dışı sözler bekliyorlardı. Fazla olarak İsmet Paşa bir Türk kumandanı ve bir Türk delegesiydi. O söze başladığı vakit itirazlar, tepkiler, isyanlar Avrupalı muhabirlerin fikirlerinde, hislerinde hep hazırды. Fakat o kelimeleri hep tartarak, edebiyattan, laf kalabalığından uzak, tertemiz Fransızca söylemeye başladığında yüzler, bakışlar hep değişti. Koca Yunan ordusunu darmadağın eden bu Türk kumandanının bu derece samimi konuşması,

²² Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı Ankara, 1993, s. 54-58.

karışık bir Türk davasını bu kadar sade şekilde anlatması, hiç beklemedikleri bir olaydı. İsmet Paşa samimiyeti, bilhassa gözlerinin bakışı ile bu toplantıda muhabirleri sihirledi. Bu görüşmeden çıkarken Parisli gazetecilerin en kurdu olan 'Sauervein' 'Mükemmel' diyordu. Bizler için o kadar yabancı değil fakat diğer muhabirler üzerinde derin etki bıraktı. Koca kumandan bir buçuk saatlik demecinde koca Türkiye'nin askeri ve siyasi tarihini özetledi ve hiçbir defa 'ben'li ve 'm' li sığa kullanmadı. Avrupa'nın bu sırada o kadar izam ettiği Türk meselesi İsmet Paşa'nın ağzında ne kadar sarıh ve karışıklıktan azade oldu! İşte bu surettedir ki ilk hamlede İsmet Paşa, Lozan'da bir küçük ordu halinde çalışan yabancı muhabirleri kendi davasına kazandı''²³.

Aslında Türk basınında konferansın toplanması için belirlenen tarihten yaklaşık 20 gün önce konferansın tehir edilmesi için İngiltere'nin talebinin bulunduğu dair haberler çıkmıştı. Bu haberlerde İngiltere'deki hükümet krizi nedeniyle konferansın daha ileri bir tarihe ertelenmesi için Fransa dışişlerine başvurduğunu öyle ki İngiliz hükümetinin seçimler arifesinde toplanacak konferansa temsilci göndermesinin mümkün olamayacağını belirttiğini yazıyordu²⁴. Ancak bu süreçte haberlerin günlük duyularla ilintili olması muhtemeldir zira bir gün sonra İngiltere'nin böyle bir talebinin olmadığına dair haberler çıkıyordu²⁵. Hatta Londra'dan alınan bilgiye göre 13 Teşrin-i sani (Kasım) 1922'de konferansın toplanacağı haberi yineleniyordu²⁶.

Diğer taraftan İsmet Paşa, konferansın ertelenmesi nedeniyle Paris'e gitme niyetinde olduğunu bildirdiği 14 Kasım 1922 tarihli telgrafında "*Matbuâtla harâretle çalışmaktayız*" demektedir. Gerçekten de Paris Türk büyükelçiliğinde kayıtlı bir arşiv belgesine göre İsmet Paşa daha Lozan'a giderken İstanbul'da yabancı basına demeçler vermeye başlamıştı. İstanbul'da yaptığı konuşma İngiliz basınının etkili basın yayın organlarında benzer başlıklarla yer bulmuştu. "*İsmet Paşa'nın Böbürlenmeleri/Övünmeleri*" başlıklı yazıda İstanbul hükümetinin Kemalistlere "*yol verdiği*", alınan duyumlara göre de Mustafa Kemal'in kapitülasyonlara karşı olduğunu öğrenildiğine değiniliyordu²⁷. The

²³ Karacan, *a.g.e.*, s. 59-60.

²⁴ "İngiltere Konferansın Tehirini Taleb Etti", *Akşam*, 23 Teşrin-i evvel 1338 (23 Ekim 1922).

²⁵ "Bugün Aldığımız ajans telgrafları: İngiltere Şark Konferansının Tehiri İçin Teşebbüste Bulunmamıştır.", *Akşam*, 24 Teşrin-i evvel 1338 (24 Ekim 1922).

²⁶ "Şark-ı Karib Konferansı 13 Teşrin-i sanide Lozan'da Toplanacaktır", *Akşam*, 24 Teşrin-i evvel 1338 (24 Ekim 1922).

²⁷ "Porte giving way to Angora, Ismet Pasha's Boasts", *The Times*, 2 Kasım 1922, "Kemalist Military Boast. Strongest and Best-Equipped Army in the World", *The Manchester Guardian*, 2 Kasım 1922.

Times'ın övünme olarak yansıttığı ifadeler İsmet Paşa'nın Türk ordusuna dair yaptığı konuşmalarla ilgili olmalıdır. İsmet Paşa şöyle demişti: “*Ordumuz zamanımızın en büyük en setavetli en kuvvetli ordularındandır...*”²⁸. İsmet Paşa 9 Kasım'da İstanbul'da Le Petit Parisien gazetesine, 12 Kasım'da İsviçre'de Le Matin muhabirine demeçler verdikten sonra 13 Kasım Pazar günü La Tribune de Genève gazetesine özel bir demeç verdi. Öte yandan yabancı basın yayın organlarını da yakından izletiyordu. Lozan'a varır varmaz delegasyona bir iç genelge yayınladı. Buna göre Münir Bey Times, Şevket Bey Daily Chronicle, Hüseyin Bey Daily Telegraph, Morning Post, Cevad Bey, Daily Herald, Daily Mail, Muhtar Bey Petit Parisien, Veli Bey Débats, Echo National, Şeref Bey Journal, Tahir Bey Matin, Reşit Safvet Bey Echo de Paris, Hikmet Bey Temps, Celalettin bey Humanité, Safvet Bey Action Française, Zühti Bey Rusça gazeteler, Şükri Bey İtalyanca gazeteler, Tevfik Bey Almanca gazeteleri takip edecekti²⁹. Lozan Konferansını izlemeye gelen yabancı basın hakkında Türk heyetinde bulunan Ali Naci Karacan'ın ciddi gözlemlerinin olduğu anlaşılmaktadır. Karacan'ın bildirdiğine göre Lozan'ı izlemeye gelen basın mensuplarının sayısı bir hayli fazlaydı. Lozan Palas'ta gazeteciler için hazırlıklar yapılmış, otelin büyük salonu muhabirlere ayrılmıştı. Birçok Amerikalı, İngiliz, Fransız muhabir daha konferans başlamadan günler evvel Lozan'a gelmişlerdi. Konferans başlayıncaya kadar muhabir sayısının 200'ü geçeceği tahmin olunuyordu. Otelin içinde gazeteciler için telgraf, telsiz telgraf, telefon tesisatı kurulmuştu. Muhabirlerin çalışabilmesi için masalarla dolu bir salon, bir okuma odası, bir kahve ve bir bar hazırlanmıştı³⁰.

Bu dönemde Türk basın organlarında çıkan haberler üzerinden yabancı basında çıkan haberleri izlemek mümkündür. Zira Türk gazetelerinde yabancı basında çıkan haberlere bolca atıfta bulunuluyordu. Ayrıca tüm konferans boyunca bu ilgi devam etti. Yabancı basından haberlere yer veriliyordu “*Son Dakika: Mütakaddim Müzakerat ve İngiliz Gazeteleri, Londra Gazeteleri [İngiltere Sulhu arzu etmektedir.] Fakat... diyorlar*”³¹. Türk gazetelerinde Lozan Konferansına dair yabancı basında çıkan haberler Türk Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti tarafından dikkatle taranmaktaydı. Fransız ve Alman “*telsizleri*”nden alınan haberler birer rapor haline getirilerek İcra Vekilleri Heyetine takdim ediliyordu. Bu raporlarda spekülatif bilgilerin dahi gözden kaçırılmayarak yer bulduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki raporların birinde konferansın açılışından evvel

²⁸ “İsmet Paşa'nın Pek Mühim Nutku, *Akşam*, 1 Teşrin-i sani 1338 (1 Kasım 1922).

²⁹ Şimşir, *a.g.e.*, C.I, s. 104.

³⁰ Karacan, *a.g.e.*, s. 62.

³¹ *Akşam*, 15 Teşrin-i sani 1338 (15 Kasım 1922).

çıkan bazı haberlerde İstanbul'dan alınan duyumlara nazaran “*Mustafa Kemal'in nüfuzunu günden güne kaybettiği*” gibi bilgilere yer veriliyordu. Bilginin kaynağı ise İngiliz, Fransız ve İtalyan hükümetlerinin İstanbul konsoloslarının müşterek hazırladıkları rapor olduğuna değiniliyordu³².

Basına verdiği ilk demeçte yabancı basın üzerinde oldukça olumlu bir intiba bırakan İsmet Paşa'nın basın üzerinde çalışılması ve kamuoyunun kazanılmasına verdiği önem haklı gerekçelere sahipti. Öyle ki konferansa ev sahipliği yapan İsviçre basını bilhassa Cenevre ve Lozan gazeteleri halihazırda bazı akımlara sahne oluyordu. Öyle ki Cenevre'de Yunanlılar tarafından “*satın alınmış ve aleyhimize makaleler yazmaya başlayan*” gazeteler görünmeye başlıyordu. Karacan konferans öncesi basın karşısındaki vaziyeti şöyle özetliyordu: “*Konferans başladığı vakit daha büyük bir şiddet kazanacak olan bu propaganda mücadelelerinde galip gelmek değil, fakat mağlup olmamak için çok çalışmak, çok yorulmak, çok fedakârlık etmek lazım geliyordu*” demektedir³³.

Lozan'a “*Yakın Şark meselelerinin*” halli için giden İsmet Paşa'nın basın ile diyaloglarına Paris'te devam edeceği bir gelişme yaşanmıştı. Lozan'a ulaşmasının hemen ertesi akşamı İsmet Paşa Fransız başbakan Poincaré'in davetlisi olarak Paris'e gitmişti. Bu ziyaret İngiliz tarafında bir miktar huzursuzluk ve kuşkuya neden olmuştu. Bu ani ziyaret kararı The Times'in Paris'teki muhabirinden aldığı bilgiye dayanarak gazetenin sütunlarına taşındı. Ancak Paris muhabirinin verdiği bilgide İsmet Paşa'nın bu ziyaretinin Poincaré ile bağlantı kurmak dışında bir nedeninin olmayacağını zira Fransa'nın müttefiklerden ayrı bir davranış sergilemeyeceğinin anlaşıldığına değiniliyordu³⁴.

İsmet Paşa üç gün süren Paris ziyareti sırasında da basın mensuplarıyla bir araya geldi. The Times'in Paris muhabiri kendisiyle kaldığı Hotel Crillon'da görüştüğünü bildiriyordu. Muhabirin kendisiyle yaptığı görüşme sırasında İsmet Paşa'nın Fransız başbakan Poincaré'e bazı memnuniyet verici açıklamalar yaptığını belirttiğini ve Fransız başbakanın konferansta yer alacağını söylediğini bildirmişti. Ayrıca İngiliz muhabirine İsmet Paşa yeni Türkiye'nin modern bir demokrasi olduğunu ve savaştan uzak kalmayı istediğini bildirmişti. Ancak ülkesi için hayati olan şeyin “*bağımsızlık*” olduğunu da vurgulamıştı³⁵. Berlin mahreçli olarak Türk matbuat ve

³² *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi*, (Bundan sonra BCA), 030.10.0/202.379.9,2-3.

³³ Karacan, *a.g.e.*, s. 62.

³⁴ “Peace Conference Postponed. French Passivity”, *The Times*, 13 Kasım 1922, “İsmet Paşa Poincaré ile Görüştü. Müşarunileyh Poincaré ile Mülakatından Memnundur”, *Akşam*, 15 Teşrin-i sani 1338 (15 Kasım 1922).

³⁵ “Turkey now a Democracy. Ismet Pasha's Declaration”, *The Times*, 16 Kasım 1922.

istihbarat dairesine ulaşan basın özetleri arasında Paris'teki Türk heyetinin reisi olan İsmet Paşa'nın basına verdiği mülakat şu şekilde alınmıştı: *"Misak-ı milli ile muayyen olan riayet ettirmeğe azm etmiş olan Yeni Türkiye taahhüdatına ve bilhassa Türkiye- Fransa i'tilafına sadıktır. Fransız mekteplerine dokunmak, Fransa'nın menafı-i meşru-i ticariyesine zarar irat etmek fikrinden pek uzaktır. Biz Fransa'nın terviç ve tasvib ettiği ve mazahir bulunduğu prensiplere muvafık-ı milli ve demokrat bir hükümetiz. Şarkın hâla içinde bulunduğu vaziyette kaybedilen her gün mu'lim hadisat tevlied edebilir. Artık sulhü hiçbir şeyin tehir etmemesini arzu ve temenni eylerim"*³⁶.

The Times gazetesi İsmet Paşa'nın ziyaretinin Fransız basınında nasıl karşılandığını yine Paris muhabirinden aldığı habere göre sütunlarına taşıyordu. Buna göre genel itibariyle iyimser bir hava olmasına rağmen Fransız basınının önde gelen isimleri tarafından dikkat çekici yazıların kaleme alındığına değiniliyordu. M. André Tardieu, Echo National'de Fransız başbakanı Poincaré'in Yakın Doğu'da arabulucu rolü üstlenmesi denemesinin tehlikesine dikkat çekiyordu. En güçlü ifadelerin ise M. Gauvain tarafından Journal des Débats'de yazıldığını öyle ki İngiltere'nin kaygıları konusunda başbakanı bilgilendirdiğine ve geçen bir kaç hafta içerisinde meydana gelen gelişmeleri sıraladığına değiniliyordu. Gauvain birkaç hafta içerisinde Türk sultanının tahttan indirildiğini, Refet Paşa'nın İstanbul'da agresif davranışlar sergilediğini, Fransa'nın Anadolu'dan kovulduğunu hatırlatıyordu. İngiliz muhabirin bildirdiğine göre yazı Türklere karşı güçlü bir suçlama niteliğindedeydi. Muhabir İstanbul'daki Fransız tüccarların şikâyetlerine karşılık *"Quai d'Orsay [Fransız Dışişleri Bakanlığına atfen bulunduğu caddenin ismi] sessizdi"* demek ve Fransız gazetelerinin sessiz ve Fransız Dışişlerinin pasif durumda olduğunu belirtiyordu. Jacques Bardoux'un *"Türklerin aşırılığını"* L'Opinion'da yazdığı *"Türk Sapıtmaları"* [*"Turkish Aberrations"*] başlıklı bir makalede protesto ettiği de The Times muhabirinin üzerinde durduğu Fransız basınına dair ayrıntılardan³⁷. Fransız gazetelerinin üzerinde durduğu, rahatsızlıklarını çeşitli biçimlerde yazdıkları ve The Times muhabirinin aktardığı gelişme İstanbul'a Türk askerlerinin girmesiydi. Refet Paşa halkın omuzlarında taşınmış büyük nümayişler yapılmıştı. Türk basınında yaşanan heyecan ayrıntılarıyla veriliyordu: *"Her taraf bayraklarla süslü. Gülnihal Sarayburnu civarında küçük büyük yüzlerce merakib bahriye tarafından istikbal edildi. Jandarmalarımız bu mes'ud geminin içinde denizin ortasında*

³⁶ BCA, 030.10.0/202.379.9,11-12.

³⁷ "Memorandum to France. Immediate Reply from Paris. Need for Firmness.", *The Times*, 16 Kasım 1922.

çepeçevre kuşatılmış bir vaziyette idi."³⁸. İstanbul'a Refet Paşa ve Türk kuvvetlerinin girişinden sonra İstanbul'un idaresinin Türklerin eline geçtiği fikri İngiliz gazetelerinin altını çizdiği bir fikirdi. The Manchester Guardian gazetesinin İstanbul'daki muhabirinden aldıkları bilgiye göre muhabir ile Refet Paşa arasında şu diyalog geçmişti: "*Dün gece Refet Paşa'ya sordum: 'İstanbul'un sahibi kim, Türkler mi Müttefikler mi?' Refet cevapladı: 'Tabi ki Türkler'*"³⁹. Gazetenin İstanbul muhabiri bir sonraki günkü yazısında da Lozan Konferansına giden heyetin Türkler açısından olumsuz bir netice alması durumunda Türklerin İstanbul'daki zayıf müttefik kuvvetleri ve İngiliz-Fransız ihtilafından da faydalanarak ani bir harekette bulunmasından duyduğu çekinmeyi kaleme almıştı. Şimdi konferansa katılacak milliyetçilerin bir kısmında İtilaf devletleri ile değil Yunanlılarla direk görüşmeler yapmaları gerektiğini savunan bir grup olduğunun bunun altında da Sultan'ın hükümetinin düşürülmesiyle İtilaf Devletleriyle Sevr Antlaşması gibi sorunlu konuların altında imzası olan idarenin ortadan kalktığı düşüncesinin bulunduğuna dikkat çekmekteydi⁴⁰.

Aslında İsmet Paşa'nın Paris ziyaretinden İngiliz Hükümeti'nin duyduğu rahatsızlığın bir göstergesi olarak Fransız Hükümeti'ne verilen nota Türk basını tarafından da dikkatle takip ediliyordu. Bu bağlamda Türk basınında son dakika olarak verilen bazı haberlerde Fransız Hükümeti'ne verilen muhtıranın içeriğinin gizli olduğunun Paris ve Londra'dan öğrenildiğine değiniliyordu. Ayrıca İngiliz basınından Daily News'in muhtırayı nasıl yorumladığına da yer veriliyordu⁴¹. Konferans öncesi İsmet Paşa'nın Paris'e gitmesinin özellikle İngiltere ve İtalya üzerinde yarattığı rahatsızlığı gidermek için Fransız başbakanı Poincaré'in basına açıklama yaptığı görülmektedir. Müttefiklerin arasında bir ayrışma olmadığı mesajları veren dışişleri bakanının bu açıklamalarının yapıldığı günlerde İsmet Paşa'nın da benzer teskin edici açıklamaları yapmasının tesadüf olmadığı düşünülebilir. İngiltere'nin konferans öncesinde yapılan bu ikili görüşmeden duyduğu hoşnutsuzluğun gösterdiği bir diğer gerçek de İngiltere'nin

³⁸ "Refet Paşa Hazretleri ve Kahraman Jandarmalarımız Mukaddes Payitahtımızı bugün Saat Üçte Teşrif ettiler. *Akşam*, 19 Teşrin-i evvel 1338 (19 Ekim 1922), "Dün İstanbul Refet Paşa'ya Emsali Görülmemiş bir istikbal merasimi yapmıştır. Bütün Türk ve Müslüman İstanbul Refet Paşa'yı ve jandarmalarımızı istikbal için Kabataş'tan Fatih'e Kadar Güzergâhta Ahz-ı mevki etmiş, milli hükümetimiz ve milli ordumuz mütemadiyen alkışlamıştır", *Vakit*, 20 Teşrin-i evvel 1338 (20 Ekim 1922).

³⁹ "Constantinople's Ordeal. Who is Ordeal", *The Manchester Guardian*, 13 Kasım 1922.

⁴⁰ "Kemalist Provocation. Preparation to take what may not be given in conference.", *The Manchester Guardian*, 14 Kasım 1922.

⁴¹ "Daily News Gazetesi'ne göre muhtıranın mahiyeti", "Poincaré Muhtırayı Tedkik Etti ve İtilafa Mani Bir Mahiyet Görmediğini bildirdi", *Akşam*, 14 Teşrin-i sani 1338 (14 Kasım 1922).

konferansta etkin olan devlet yahut patronaj yapacak devlet olarak belli olmasıdır. Zira gerek Fransız başbakanı gerekse Türk heyeti İngiltere mahrecinde Türkiye'ye karşı karşıt bir havanın oluşmasını engellemek için ardı ardına açıklamalar yapmıştır.

Gecikme ve beraberindeki tüm tartışmalara rağmen nihayet konferansın 22 Kasım günü açılacağı kesinleşmesi tüm yerli ve yabancı basının dikkatle izlediği bir gelişmeydi. Ankara, konferansın açılışını pek çok kaynaktan alınan kısa-uzun farklı telgraflarla öğrenmişti. Bordo mahreçli bilgilerde İngiltere ve Fransa ön görüşmesine yer veriliyordu: “İngiliz muhtırası mündericatını müzakere istihdaf eden [hedefleyen] konferans saat üçte Lord Curzon ve Poincaré arasında vukuu bulunmuştur.”⁴². “Berlin telsizinden” Lozan Konferansı'nın ne zaman ve ne şekilde açılacağı haberleri alınmıştı: “Türk heyet-i murahhasası reisi İsmet Paşa Paris'ten Lozan'a avdet etmiştir. Bu arada Lord Curzon ve Mussoli'nin müzakerat-ı ibtidaiyyede bulunmak üzere Lozan civarında mülakatlarına intizar edilmektedir. İlk mülakat Pazar günü öğleden sonra vukua gelecektir. Pazartesi günü küşad edilecek olan Lozan Konferansına ilk olarak İsviçre reisi hükümeti riyaset edecektir”⁴³. Diğer taraftan konferansın başından itibaren Türk basınında çıkan haberlerin yabancı basında nasıl değerlendirildiği ve aktarıldığının takip edildiği anlaşılmaktadır. Berlin, Bordo telsizi haber özetleri arasında Lozan'a dair haberlerin Türk basınında nasıl verildiğinin takip edildiği görülmektedir⁴⁴.

İsmet Paşa'nın açılışta yaptığı Türk ve yabancı basında yankı uyandıran konuşması önemli iddiaları barındırıyordu. İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un ardından ayağa kalkan İsmet Paşa “barışın nimetlerinden yoksun kalan Türk ulusu”nun kendini savunmak için 1918'den beri bitmek tükenmek bilmez savaşların içerisinde geçtiğini ve barış için çaba gösterdiklerini hatırlatmış ve konuşmasını İsviçre Hükümeti'ne ev sahipliğinden ötürü teşekkürlerini sunarak bitirmişti⁴⁵. İsmet Paşa'nın açılış konuşması The Times gazetesinde neredeyse birebir verilmişti.⁴⁶ Heyetteki Ali Naci Karacan açılış konuşmasının ardından İsmet Paşa'ya ilginin daha da arttığını ve kendine has gösterişsiz tavır ve haliyle bir sempati yarattığını belirtmektedir⁴⁷. Avrupa basını ile iletişim kurulması hususunda özellikle açılışın hemen

⁴² BCA, 030.10.0/635.6.2.

⁴³ BCA, 030.10.0/635.6.4.

⁴⁴ BCA, 030.10.0/202.379.9.

⁴⁵ Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. I, 3. Baskı, YKY Yay., İstanbul 2001, s. 4.

⁴⁶ From Our Special Correspondent, “Prospect of Peace. Lausanne begins Hopefully.”, *The Times*, 21 Kasım 1922.

⁴⁷ Karacan, *a.g.e.*, s. 72.

ardından İsmet Paşa tarafından verilen bir beyanat ile devam edildiği görülmektedir. Gazetenin Lozan'daki “*muhabiri mahsusisi*”nden aldığı habere göre İsmet Paşa Lozan'da bulunan muhabirlere şöyle seslenmiştir: “*Muharrir Efendiler, cümlelerinizi selamlarım!... Muhabir efendilerle görüşebilmekten memnunum ve eminim ki bu mülakat hakikata hadim olacaktır. Efendiler biz buraya senelerden beri tahmil edilmesi bile güç olan müşkülât içinde kalmış bir memleketten geliyoruz. Harb-i Umuminin nihayetinde diğer devletlerle olduğu gibi Türkiye ile dahi bir mütareke akd edildi. Türkiye bir sulh muahedesini uzun müddet bekledi. Bunu kendisine vermediler, kendisine teklifatta bulunmadılar. Son tüfengine kadar her silahını aldılar. Türkiye her taraftan bütün hudutlarından tecavüze uğradı...*”⁴⁸. Oldukça uzun bir mülakatın aktarımı olan bu metinde İsmet Paşa yabancı basın mensuplarına Türkiye’de ecnebilere karşı bir hareket olmadığını da açıklamıştı. İsmet Paşa’nın bu nutkunun yabancı basın üzerinde çok etkili olduğunu ertesi günkü Akşam gazetesinin Lozan Mektupları köşesine Necmeddin Sadık’ın gönderdiği yazı vasıtasıyla anlaşılmaktadır⁴⁹.

Bunların yanı sıra hemen tüm gazetelerin Lozan’da birer muhabiri bulunmaktaydı. “*Lozan Muhabiri*” yani “*muhabiri mahsusisi*”den aldıkları haberleri gazeteler sütunlarına taşıyordu. Lozan Konferansı’nın açılışını aktaran Akşam gazetesinde “*Lozan Muhabir-i mahsusimizden bu gün gelen telgraf: Konferans dün akşam saat üç buçukta küşad edildi. Lord Curzon her nokta üzerinde seri’ bir itilafa vasil olmak temennisinde bulundu. İsmet Paşa Türk Heyetinin azami hüsnü niyetle mütehassıs olduğunu beyan etti.*”⁵⁰ şeklinde ifadelerde gözleme dayalı çokça satır görülmekteydi.

Özellikle konferans görüşmelerinin başlamasının ardından Türk basınında Lozan görüşmelerine köşe ayrıldığı görülmektedir. Türk basınının önemli isimleri gönderdikleri muhabirleri ile Lozan ile ilgili gelişmeleri izlemişlerdi. Bu bağlamda İdam’dan Ahmet Cevdet Bey, Mecdi Sadrettin Bey, Vakıf ve Vatan gazeteleri adına Ahmet Şükrü Bey yine Vakıf gazetesini adına Asım Us Bey, Tanin gazeteleri adına Hüseyin Cahit Bey, Tevhid-i Efkâr gazetesini adına Velid Ebuzyiyya Bey, İleri gazetesini adına Suphi Nuri

⁴⁸ “İsmet Paşa’nın Avrupa Gazetecilerine Yeni Beyanati”, *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1338, s.2, (21 Kasım 1922).

⁴⁹ Necmeddin Sadık, “İsmet Paşa’nın İlk Muvaffakiyeti”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1338 (22 Kasım 1922).

⁵⁰ *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1338.

Bey, Akşam gazetesi adına Ali Naci Bey, Hâkimiyet-i Milliye gazetesi adına Kerami Bey, Öğüt gazetesi adına Ahmet Hidayet Bey katılmıştı⁵¹.

Bu gazetelerden Akşam gazetesine bakıldığında “*Lozan Mektupları*” başlığıyla ayrılan köşede Akşam’ın kurucularından Necmeddin Sadık imzalı uzun yazılar kaleme alındığı görülmektedir⁵².

Avrupa basınında çıkan haberlerin İstanbul’da yabancı dille yayın yapan bazı gazetelere de bildirildiği görülmektedir. Fransızca İstanbul gazetesine Lozan’dan bildirilen Lozan konferansının ilerleyişine ilişkin haberler matbuat ve istihbarat dairesi tarafından takip edilmekteydi. Türkiye’nin Osmanlı Devleti’nden intikal edecek borçların ödenmesine ilişkin alacağı sorumluluğun üzerinde durulan haberde İsmet Paşa’nın itirazına değinilmekteydi⁵³.

Konferansın iki haftalık yoğun görüşmelerle geçen sürecinin ardından Pazar günü tatili için delegelerin ara vermesinin dahi Türk heyeti tarafından basın ile kurulacak diyalog için bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Ali Naci Karacan’ın aktardıklarından bu hafta sonu dinlenme sürecinde dahi basın ile iç içe olmaya dikkat edildiği öyle ki Lozan’da ve Lemana Gölü civarında gezintiye çıkan tüm delegeler gibi İsmet Paşa’nın da gezintiye çıktığını fakat özellikle İsmet Paşa’nın ve gazetecileri de davet ettiğini öğrenmekteyiz⁵⁴.

Avrupa Ajanslarına Verilen Ödeneğin Kesilmesi:

Sağlıklı ve güvenilir haberlerin Avrupa kamuoyuna ulaştırılabilmesi sadece Lozan Konferansı süresince değil Milli Mücadele’nin silahlı çatışmaların sürdüğü süreçte de önemli görülmüş, bu amaçla Mustafa Kemal’in de önemini sıkça vurguladığı bir haber ajansı kurulması projesi 6 Nisan 1920’de hayata geçirilmiş böylelikle Anadolu Ajansı kurulmuştu⁵⁵. Osmanlı Devleti’nde Batı basınıının yerli bir haber ajansının olmamasının da etkisiyle olsa gerek İngiliz haber ajansı Reuter ve Fransız haber ajansı Havas’a ödediği aylık 200 Lira tahsisat karşılığında takip edildiği ve gerekli haberlerin servis edildiği görülmektedir. Hemen hemen aynı dönemde

⁵¹ Kürşat Ökte, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, S. 49, Bahar 2012, s. 178. ss.127-178.

⁵² Necmeddin Sadık [sonradan Sadak], “Lozan Mektupları...”, *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1338 (21 Kasım 1922).

⁵³ *BCA*, 30.10.0.0/218.473.19

⁵⁴ Karacan, *a.g.e.*, s.94-95.

⁵⁵ Hilmi Bengi, “Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı’nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 50, Güz 2012, s. 301-305. (299-341)

kurulan bu iki haber ajansına (Ajans Havas 1835 ve Ajans Reuters 1851) hükümet tarafından verilen ve Türk basınında yer alan haberler ya da Türk basınında çıkan haberleri kendi ülke gazetelerine servis etmesi yahut bu ülkelerde Türkiye hakkında çıkan haberlerin bildirilmesi için bu ödenek ayrılmıştı. Ayrıca Paris basınından Ajans Havas aracılığıyla alınan haberlerin Türk basınında çıktığı görülmekteydi. Yani bilgi akışından kastedilen Türkçe gazetelerden haberlerin ilgili ajanslarca yani Fransızca ve İngilizceye çevrilerek Fransız ve İngiliz basın organlarına sunulmasıydı. Ülkelerinin en eski haber ajansları olan Ajans Havas ve Reuter'in Lozan Konferansı süresince de bu görevi sürdürmesi bekleniyor yani Batı kamuoyuna Türkiye hakkında aldığı tahsisatın da karşılığı olarak doğru ve güvenilir haber vermesi isteniyordu. Ancak daha konferansın başı sayılabilecek bir dönemde bu ajanslara ödenen tahsisatın Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin onayı ve İcra Vekilleri Heyetinin kararıyla kesildiği anlaşılmaktadır. Bu kararın alınmasında Lozan heyetinin başındaki isim olan İsmet Paşa'nın şikâyeti etkili olmuştu. Öyle ki İsmet Paşa'dan gelen yazıda Avrupa matbuatında bu iki ajans kaynaklı çıkan haberlerde olumsuz bir Türkiye imajının çizildiğine değinilmekteydi. Kararın kesinleşmesinden evvel Adnan [Adivar] Beğ'in bu ajanslarla çalışmaya son verilmesinin Türkiye açısından olumsuz olacağı yönünde yazdığı yazı da kararı değiştirmemişti. Adnan Bey Rauf Paşa ve İcra Vekilleri Heyetine yazdığı yazılarda aylık 300 Lira gibi az bir ücretle alınan bu hizmetin kesilmesinin doğru olmadığını özellikle Ajans Havas vasıtasıyla pek çok haberin Avrupa'da neşredilmesinin sağlandığını hatırlatıyor ve şu sözlerle ajanslardan faydalanılmasının zaruretini belirtiyordu: *"şu safhada lehimizde en ufak haberin Avrupa'da intişarına vasıta olacak elimizde bu ajanstan başka bir şey yoktur. Bendenize kalırsa akd-ı sulhe müteakip Anadolu ajansının istenildiği şekle ifrağına ve bu ajanstan tamamen istifade edilecek bir zamana kadar ayda üç yüz liradan ibaret olan bu tahsisatın tesviyesiyle..."*⁵⁶. Adnan Bey'in önemini vurgu yapmaya çalıştığı Ajans Havas Avrupa'nın ilk haber ajansı olması ve Fransız kamuoyuna servis edilen haberlerin büyük bir çoğunluğunu hazırlayan ajans olması açısından da önemliydi. Zira büyük gazetelerin çoğunluğu Havas'ın aboneleri arasındaydı⁵⁷. Reuter haber ajansının etkisini de azımsamak zordur. Osmanlı Devleti'nin bu iki haber ajansı ile olan bağlantısı ajansların ortak ajanlarının İstanbul'da bulunduğu Kırım savaşı yıllarına kadar geriye gitmektedir. Ancak Lozan Konferansı'nın devam ettiği günlerde ajanslara ödenen aylık tahsisatın kesilmesi dönemin Matbuat ve İstihbarat Müdürü Ahmet

⁵⁶ BCA, 030.10.0.0/83.545.10.2, 31.12.1338.

⁵⁷ Atilla Girgin, *Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve A.A., Der Yayınları*, İstanbul 2002, s.12.

Ağaoğlu'nun Adnan Bey'in tahsisat isteği ile ilgili yazısına verdiği cevapta gerekçelendirilmektedir. Adı geçen ajansların Lozan konferansı sırasında Avrupa efkârını Türkler aleyhine kışkırtacak tarzda bir yayın çizgisi takip ettiklerini öyle ki Avrupa devletlerinin müsamahakâr tavırlarına karşılık Türklerin itirazlarına devam ettikleri yönünde haberlere sıkça rastlandığını hatırlatmaktaydı⁵⁸. Aslında adı geçen ajanslara verilen tahsisatın kesilmesi Lozan Konferansı sırasında izledikleri yayın çizgisi kadar Milli hükümetin bağımsızlığı zedeleyecek bu türden bağlantıları keserek milli bir haber ajansından faydalanmak istemesiyle de alakalıydı. Çünkü İstanbul'u işgal eden müttefikler 1920 yılında Damat Ferit Paşa Hükümeti ile yaptıkları anlaşma gereği "*Türkiye-Havas-Reuter*" adında bir ajans kurmuşlar ve ülkedeki haber akışını yönlendirmeye çalışmışlardı. Mustafa Kemal sözü edilen bu ajansın yıkıcı faaliyetlerine Nutuk'da değinilmektedir⁵⁹. Kısacası ajansla olan bağlantının kesilmesinin Lozan Konferansı gibi kritik bir süreci olumsuz etkileyebileceği yönünde Adnan Bey'in düşüncelerine rağmen karardan vazgeçilmemiştir⁶⁰. Bu durum Türk basını için önemli bir haber kaynağından vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Öyle ki Türk basınında Paris kaynaklı yer alan haberlerde Ajans Havas'dan çokça faydalandığı görülmektedir. Bu haber ajanslarının oldukça kısa bazı haberleri dahi naklettikleri görülmektedir. Mesela, "*Ajans Havas iş'ar ediyor: İsmet Paşa ve maiyeti sabahleyin Paris'ten buraya vasil oldu.*" Bir diğer haber "*Ajans Havas İş'ar ediyor: Fransız ve İngiliz Heyet-i murahhasları yarın sabah saat sekizde hususi trenle Paris'ten hareket edeceklerdir.*"⁶¹.

Diğer taraftan Türk gazetelerinde yer alan haberlerden bir kısmının da "*Şark ajansı*" kaynaklı olduğu görülmektedir. Mesela İsmet Paşa'nın konferansın açılış günü yaptığı konuşmaya dair haberlerin bir kısmının sözü edilen ajansın geçtiği habere ilişkili olarak Türk basınında aktarıldığı görülmektedir⁶².

Sonuç

Milli Mücadele'nin silahlı yürütülen yönünün kazanılmasının ardından diplomatik cephede de başarıyla tamamlanması Lozan Konferansı ile gerçekleştirilebilmiştir. Basının kamuoyu oluşturmaktaki etkisini iyi bilen Mustafa Kemal ve ekibinin Lozan Konferansı öncesinde ve Konferans

⁵⁸ BCA, 030.10.0.0/83.545.10.3, 31.12.1338.

⁵⁹ *Nutuk (Söylev)*, C.I, İstanbul 1971, s. 27.

⁶⁰ BCA, 030.10.0.0/83.545.10.1, 24.12.1338.

⁶¹ *Akşam*, 19 Teşrin-i sani 1338 (19 Kasım 1922).

⁶² "İsmet Paşa'nın Nutku 'Yaşasın' avazesıyla karşılanıp alkışlanmıştır", *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1338. (22 Kasım 1922).

süresince basın mensuplarıyla doğru kanalları kullanarak diyalog kurmaya çalıştıkları görülmektedir. Özellikle konferansın başlamasından hemen önce ve konferansın ilk günlerinde İsmet İnönü'nün basın üzerinde bıraktığı olumlu intiba dikkat çekici bir gelişme olmakla beraber tesadüflere bağlı bir gelişme değildir. Bir çeşit kamu diplomasisi çalışmasının yansıması olan bu gözleme rağmen dış politika ilkelerindeki hedefleri sekteye uğrattığı düşünülen alışkanlıklardan vazgeçildiği anlaşılmaktadır. Türk tarafının haklılığı anlatılmaya çalışılırken Batı basınına doğru bilgi akışı sağlamayan önemli ajanslara yapılan ödemelere son verilerek işbirliği kesilmiştir.

Misak-ı Milli vurgusu basın ile kurulan tüm diyaloglarda tekrarlanarak Lozan Konferansı'na katılan Türk tarafının kırmızı çizgileri ortaya konulmuş, toplantının baskın tarafı olan İngiltere karşısında çekingen bir duruş sergilenmeyeceği imajı çizilmiştir. Lozan Konferansı arifesinde ve konferansın ilk günlerinde yerli ve özellikle yabancı basın yayın organlarına verilen mesajlar mümkün olan en az tavizle tamamlanan görüşmelerin başarılı taraflarından birisidir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,

030.10.0/202.379.9,2-3.

030.10.0/635.6.2.

030.10.0/202.379.9.

030.10.0.0/218.473.19

030.10.0.0/83.545.10

Diğer Kaynaklar

“Bab-ı ali bir beyanname neşrine karar verdi: Konferansta İstanbul namına murahhas bulunmayacaktır”, *Akşam*, 2 Teşrin-i sani 1338.

“Bonar Law'ın mühim birkaç cümlesi. Boğazlarda bir Cebel-i tarık düşüncesi abestir”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Teşrin-i sani 1922.

“Bugün Aldığımız ajans telgrafları: İngiltere Şark Konferansının Tehiri İçin Teşebbüste Bulunmamıştır.”, *Akşam*, 24 Teşrin-i evvel 1338.

“Constantinople's Ordeal. Who is Ordeal”, *The Manchester Guardian*, 13 Kasım 1922.

- “Daily News Gazetesi’ne göre muhtıranın mahiyeti”, “Poincaré Muhtırayı Tedkik Etti ve İtilafa Mani Bir Mahiyet Görmediğini bildirdi”, *Akşam*, 14 Teşrin-i sani 1338.
- “Doubtful Preparation for Peace”, *The Manchester Guardian*, 13 Kasım 1922.
- “İngiltere Konferansın Tehirini Taleb Etti”, *Akşam*, 23 Teşrin-i evvel 1338.
- “İsmet Paşa’nın Avrupa Gazetecilerine Yeni Beyanatı”, *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1338.
- “İsmet Paşa’nın Nutku ‘Yaşasın’ avazesıyla karşılanıp alkışlanmıştır”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1338.
- “İsmet Paşa’nın Pek Mühim Nutku”, *Akşam*, 1 Teşrin-i sani 1338.
- “Kemalist Military Boast. Strongest and Best-Equipped Army in the World”, *The Manchester Guardian*, 2 Kasım 1922.
- “Kemalist Provocation. Preparation to take what may not be given in conference.”, *The Manchester Guardian*, 14 Kasım 1922.
- “Konferansta Müdafaa Edeceğimiz Prensipler, İsmet Paşa’nın bir İtalyan Gazetecisine Beyanatı”, *Akşam*, 8 Teşrin-i sani 1338.
- “Memorandum to France. Immediate Reply from Paris. Need for Firmness.”, *The Times*, 16 Kasım 1922.
- “Müdafaa edeceğimiz nakabil-i tağyir [değiştirilemez] esas Misak-ı Millidir”, *Akşam*, 7 Teşrin-i sani 1338.
- “Müttefik Devletler Akd edilecek Konferansa ‘Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin bila tehir....”, *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Eylül 1922.
- “Peace Conference Postponed. French Passivity”, *The Times*, 13 Kasım 1922, “İsmet Paşa Poincaré ile Görüştü. Müşarunileyh Poincaré ile Mülakatından Memnundur”, *Akşam*, 15 Teşrin-i sani 1338.
- “Pek Yakında bir konferans Akdi”, *Vakit*, 18 Eylül 1338.
- “Porte giving way to Angora, Ismet Pasha’s Boasts”, *The Times*, 2 Kasım 1922.
- “Refet Paşa Hazretleri ve Kahraman Jandarmalarımız Mukaddes Payitahtımızı bugün Saat Üçte Teşrif ettiler. *Akşam*, 19 Teşrin-i evvel 1338.
- “Dün İstanbul Refet Paşa’ya Emsali Görülmemiş bir istikbal merasimi yapmıştır. Bütün Türk ve Müslüman İstanbul Refet Paşa’yı ve jandarmalarımızı istikbal için Kabataş’tan Fatih’e Kadar Güzergahta Ahz-ı mevki etmiş, milli hükümetimiz ve milli ordumuz mütemadiyen alkışlamıştır”, *Vakit*, 20 Teşrin-i evvel 1338.
- “Son Dakika. Bonar Law Şark-ı Karib Hakkında Beyanatı...”, *Akşam*, 28 Teşrin-i evvel 1338.

- “Sulh Konferansı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Teşrin-i evvel 1922.
- “Şark Konferansı Yakında Venedik Şehrinde İn’ikad Ediyor...” *Vakit*, 24 Ağustos 1338.
- “Şark Konferansının 13 Teşrin-i sanide İn’ikadı Suret-i Kat’iyyede Tekerrür etmiştir.”, *Vakit*, 25 Teşrin-i evvel 1338.
- “Şark Konferansının Tehiri”, *Vakit*, 24 Teşrin-i evvel 1338.
- “Şark-ı Karib Konferansı 13 Teşrin-i sanide Lozan’da Toplanacaktır”, *Akşam*, 24 Teşrin-i evvel 1338.
- “‘Times’ Türkleri Takdir edelim diyor.”, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Teşrin-i evvel 1338 (23 Ekim 1922).
- “Turkey now a Democracy. Ismet Pasha’s Declaration”, *The Times*, 16 Kasım 1922.
- “Venedik Konferansının Tarihini Tayin İçün Müzakerat. Konferansın eylül evasıtına doğru ictima’ı muhtemeldir.”, *Vakit*, 25 Ağustos 1338.
- From Our Special Correspondent, “Prospect of Peace. Lausanne begins Hopefully.”, *The Times*, 21 Kasım 1922.
- Girgin, Atilla, *Uluslararası İletişim Haber Ajansları ve A.A. Der Yayınları*, İstanbul 2002.
- İsmet İnönü, *Hatıralar*, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- İsmet Paşa Sapanca’da kendilerine refakat eden muhabirimizi kabul buyurarak sulh konferansında ta’kib edilecek hatt-ı hareket...eden atideki mühim beyanatta bulunmuşlardır”, *Akşam*, 7 Teşrin-i sani 1338.
- İsmet Paşa: [Konferansta en mahak haklarımızı isteyeceğiz..”], *Akşam*, s.2, 9 Teşrin-i sani 1338.
- Bengi, Hilmi, “Tarihsel Süreç İçinde Anadolu Ajansı’nın Özgün Kurumsal Yapısı (1920-2011)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 50, Güz 2012, ss. 299-341.
- Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, 3. Baskı, Ankara, 1993.
- Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, C. I, 3. Baskı, YKY Yay.
- Nutuk (Söylev)*, C.I, İstanbul 2001.
- Ökte, Kürşat, “Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, S. 49, Bahar 2012, s. 178. ss.127-178.
- Öztoprak, İzzet, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Ankara 1989.

Sadık [sonradan Sadak], Necmeddin, “Lozan Mektupları...”, *Akşam*, 21 Teşrin-i sani 1338.

Sadık, Necmeddin, “İsmet Paşa’nın İlk Muvaffakiyeti”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1338.

Şimşir, Bilal, *Lozan Telgrafları (1922-1923) I*, TTK Yay., Ankara 1990.